

hogy a nógrádmegyei Litkén a leányok hajviselésében előforduló *kákó* is a gyékény jelentésű *kákó*. Borbás Vince, a híres botanikus így írja le: A haját elül, azaz a fej közép síkjában választják el s arc felől csinálják a *garast*, melyet a nyalkább lányok, menyecskék ki is tolnak. Hátul a haját befonják, még pedig ha a haj még nem elég hosszú, két választékban, s a felső, a *kákó* végét az alsóhoz fonják. Ha a haj kicsi s elül se lehet garast csinálni, akkor *tyúkhúrba* fonják. (Nyr. 4:225; a *tyúkhúr*, *tíkhúr* szintén növénynév).

A régi magyar nyelvben a hitvitázók gyakran csúfolták egymást *kákó*-nak. A szónak a NySz. nem tud biztos jelentést adni, s így értelmezi: 'homo plumbeus; tölpel, dumm? nugator; schwätzer?', s a kák 'vrocito; krächzen?' szintén bizonytalan jelentésű igére utal. Réthei Prikkel Marián, MNy. 3:393, szintén a *kák* melléknévi igenévi alakjának tartja. A fönnebiek után talán nem valószínűtlen az a feltevés, hogy ez a *kákó* is a 'káka' alakváltozata, s rövidre nyírt fejűt vagy kopaszt, tehát bolondot jelentett.

Beke Ödön.

Trádor.

A 'három nyüstös vászonfajta' jelentésű *trádor* szót HORGER a N. és Ny. ezidei 1.—3. számában a tévesen tárgyesetnek értett t végű szavakból való elvonások közé sorozza. Magyarázata szerint a német *dreidraht*-ből, illetve annak zöngétlen *D*-s kezdetű hazai nyelvjárási *Dräidrät* alakjából a várható **trádrót* (**trádrót*) alakon át a *bokrot*:*bokor*, *kaprot*:*kapor* irányító sorok alapján elvonással keletkezett a *trádor* alak.

Ha csakugyan létezett a magyarban 'három nyüstös vászonfajta' jelentésű *trádor* szó, akkor az valóban csak így keletkezhett. Azonban, mint alább ki fog tűnni, az ilyen jelentésű *trádor* szó létezéséhez kétség fér.

KRESZNERICS 1832-ben megjelent Magyar Szótára II. kötetében ezt találjuk: „*Trádor*. Három szálas materia. Csuzi, Sip. p. 570. Tromb. p. 13.” Ez nála azt jelenti, hogy az ilyen alakú és jelentésű szó Csúzi Zsigmond idézett helyein található. KRESZNERICS, úgy látszik, a Csúzinál kétszer is előforduló *trádor* szó jelentését nem ismerte fel és szótárában 'három szálas materia'-nak értelmezte. Kérdés azonban, hogy azért-e, mert korábban valóban élt egy 'három szálas materia' jelentésű másik *trádor* szó is, melyet azonban egyetlenegy Kr.-tól független adattal sem tudunk igazolni. Leghihetőbb, hogy az előtte ismeretlen szövet fajtát jelentő *trádor* szót csak az ő etimoló-

gizáló hajlama hozta összefüggésbe az akkor élő *drájdrot* szó feltehető **trádrót* alakváltozatával.

A mult század első felében ugyanis valóban volt nyelvünkben egy 'három nyüstös vászonfajta' jelentésű *drájdrot* szó, melyet az EtSz. Márton 1807, 11, 16, Leschka (1825), Dank. Lex. (1833—36) szótárakból idéz. Ehhez járul még a Gyarm. Voc. (1816) adata, ahol a GYARMATHI-nál oly gyakori ékezethibákkal ez olvasható: „Drajdrotmateria, Ge. Dreydrot.“ (Az EtSz.-ban a Gyarm. Voc.-ból idézett alakváltozat törlendő.) Ha még a négy szótár adatait egymáson alapulónak is vesszük, 1831-ből ismerünk egy másik adatot is. A Bp. H. 1932. V. 1. Mell. III. lapján egy 1831-ből idézett hirdetésben a vásznak és szövetek közt a „3 *Drátok*“ is szerepelnek.

A Kr.-féle 'három szálas materiá'-nak értelmezett *trádor* szó aztán szótárról szótárra vándorolt. Megtaláljuk többek közt Dank. Lex.-ában, (hogy DANKOVSKY Kr.-ből merített, vö. Dank. Lex. 259 *Duffat*, 382 *Goklesz* c.), Fog. NMSz.³ (1852), CzF., NySz., EtSz. (*drájdrot* a.)

De térjünk vissza a másik, régebbi *trádor* szóra. Mint látuk, Kr. Csúzi két helyére hivatkozik. Ezt a két idézetet, megtaláljuk a NySz.-ban. (III. 775.) Mind a két adat 1723-ból való. „A kik hihorban b: biborban] járnak és selyemben, trádorban sokkal nagyobbra böchültetnek hogy-sem a paraszt kalibában zellyér-kedő gubás czondrások (Csúzi : Tromb. 13). Mi-képen a vont-arany tradorban ugy szúrbe oltoztetett (!) jött üdvözette-ni (Csúzi : Síp. 670).“

Ezek az adatok azonban nem állanak egymagukban. Ime még három adat: 1722-ben a pozsonyi királyfogadtatásról ezt olvassuk egy egykorú levélben: „az esztergomi érsek eleibek menvén ott két trador vánkusra letérdepelvén ő felségek, mindketten előtte elvették az benedictiót.“ (Szabó, A sárvár-felsővidéki Gróf Széchenyi család története, I. 422.)

II. Apafi Mihály özvegye szebeni ingóságainak 1725-ben készült összeírásában is előfordul a *trádor* szó. (Száz. XVII. 801.) A közlő a leltár ismertetésében ezt írja: „Egy német kabátot [*Tunical*, köznyelven *Kaniszol*-t (!) selyem és arany ezüst kelméből készítnek (!), s neve *Trador*, becsára 80 r. ft.“ Nyilvánvaló, hogy a német kabát neve *kamizol*, a kabát anyaga pedig *trádor* volt. A mondat azonban meglehetősen zavaros fogalmazású. Így történhetett meg, hogy a MLSz. a mondatból a 'tunica germanica, alias Camisol' jelentést következtette ki.

Pedig a MLSz. másik idézetében a *trádor* határozottan a

kabát anyaga: „Tunica aestivalis ex materia trador, cum nodis lapideis coeruleis.“ Ez az adat kb. egy évtizeddel régibb a többi négy adatnál. (Arch. Rák. VIII. 315. id. MLSz.)

Ha a rendelkezésre álló öt idézetből a *trádor* szó jelentését ki akarjuk hámozni, a mondatok értelme már eleve kizárja, hogy valami egyszerűbb, három nyüstös vászonfajtról legyen szó. Csúzi egyik helyén ugyanis a bíbor, selyem és trádor, mint a fényűzés jelképei állanak a szegények igénytelen öltözetével szemben. Az 1722. évi idézet a királyi felségek térdeplő zsámolyánál külön megemlíti, hogy trádorból készült. Bizonyára azért, mert valami értékes szövet volt. Erre vall az 1725. évi adat is. A trádorból készült kabátot az összeírók 80 rénes forintra becsülték, holott ugyanakkor egy selyem kabátot 15 r. ft-ra, egy posztóból való német felsőkabátot pedig csak 10 r. ft-ra értékelték. (Száz. XVII. 802.)

Csúzi másik helyén a *trádor*-nak *vont-arany* a jelzője. Ez a pleonasztikus jelző aztán rávezet a szónak nemcsak a jelentésére, hanem az eredetére is. A *trádor* szó jelentése valószínűleg 'vont-arany szövet', vagyis arannyal átszőtt szövet volt. Magyar megfelelője a *vont-arany* szó, amely a *vont-ezüst*-tel együtt a régiségben gyakran előkerül. Jelentése: 1. golddraht, PPB., 2. goldstoff, mit gold durchwirkter zeug. NySz. I. 111. III. 1252.

A *trádor* szó is, mint annyi más, ma is meglevő és még több már rég feledésbe ment szövetnevünk nyugat felől Bécs közvetítésével került hozzánk. Végző forrása az 'arany szövet, arannyal átszőtt szövet' jelentésű fr. *drap d'or* (olv. *drādōr*), mely hozzánk német nyelvjárási zöngétlen *D*-s kezdetű alak közvetítésével kerülhetett. A francia szónak a német nyelvben való meglételét hirtelen csak újabb adatokkal tudjuk igazolni, mint Kaltschmidt, Fwb.⁶ (1863); Meyer, ConvLex.⁴ (1889); Hoffmann, Fwb.²¹ (1897).

Összegezve az elmondottakat, megállapíthatjuk a következőket:

1. A XVIII. század elején a magyarban volt egy 'vont-arany szövet' jelentésű *trádor* szó, amely német közvetítéssel a fr. *drap d'or* átvétele.

2. Két ilyen 'vontarany szövet' jelentésű *trádor* szót Kr. három szálas materiá'-nak értelmezett.

3. Kr. az előtte ismeretlen jelentésű szót valószínűleg a XIX. század elején élő *drájdrot* (*trádrót) családjába vonta és így állapította meg jelentését.

4. Ha azonban a mult század elejéről más, Kr.-tól független adat is igazolná a 'három nyüstös vászonfajta' jelentésű *trádor* szó létezését, akkor ez a 2. *trádor* valóban újabb adat lenne a tévesen tárgyesetnek értett alanyesetből való elvonásokhoz.

5. A MLSz. értelmezése ('*tunica germanica*') egy pongyola fogalmazású mondaton alapul.

(Gyula.)

Implom József.

NÉPNYELV, NÉPHAGYOMÁNY.

Mesekutatás és mesegyűjtés.

A népmesegyűjtésnek két célja van. Az egyik, hogy az irodalmat gazdagítsa a nép szájáról ellesett, vitathatatlanul nagy irodalmi és esztétikai értékkel bíró népmesékkal; különösen a gyermekirodalomnak van szüksége erre. A másik célja, a gyűjtésnek, hogy a népmese tudományos kutatásához szolgáltasson anyagot. Ezekben a sorokban csak azt szeretném pár szóval megbeszélni, hogy a népmesekutatóknak a mese milyen lejegyzésére van szüksége — a gyűjtés másik célja, az irodalom gyarapítása, már az író dolga, nem a folkloristáé.

A népmesekutatásnak is különféle céljai. Elsősorban a népmese eredetének megállapítására törekszik: amikor több mint száz évvel ezelőtt a Grimm testvérek munkássága nyomán megkezdődött a tudományos mesevizsgálat, ez volt az egyetlen probléma. Arról az elhamarkodott törekvéstről, hogy egy csapásra minden mese eredetét megtalálják, hamar le kellett mondani. Az egyes mesetipusok eredetének kutatása lett a főszempont főképpen azóta, amióta finn tudósok: Krohn Gyula, Krohn Károly és Aarne Antti kidolgozták az u. n. történet-földrajzi módszert.¹ Ez a módszer merőben analitikus. Szükség van hozzá a vizsgált mesetipusnak minél több változatára, a világ minden tájáról.² Ezekből a változatokból rövid kivonatokat készít magának a kutató és nem törődik mással, mint a cselekvés és leírás lényeges elemeivel. Azután mozzanatról mozzanatra összehasonlítja egymással a változatokat. Ilyen összehasonlító analitikus uton állapítja meg a mese eredeti alakjának valószínű

¹ L. Kaarle Krohn: Die folkloristische Arbeitsmethode, Oslo 1926.

² A legújabb mesemonografiák, mint Walter Anderson könyve a cinkotai kántorról (FFCommunications 42.) vagy Jan de Vriesé az okos lány meséjéről (FFC 73.) már 400—700 változattal dolgoznak.